

ЮБИЛЕЕН СБОРНИК БОЖИДАР ДИМИТРОВ
STUDIA IN HONOREM VOZHIDARI DIMITROV

**ИЗВЕСТИЯ НА
НАЦИОНАЛНИЯ
ИСТОРИЧЕСКИ
МУЗЕЙ
ТОМ XXVIII**

**PROCEEDINGS
OF THE NATIONAL
MUSEUM OF HISTORY
VOL. XXVIII**

UNICART

Редколегия:

Проф. д-р Божидар Димитров – гл. редактор

Проф. д-р Цветана Къосева

Доц. д-р Иван Христов

Доц. д-р Владимир Пенчев

Доц. д-р Николай Марков

Ас. Гавраил Лазов

Павлина Девлова – научен секретар

Стилова редакция – Мая Нанкова

Превод на английски език – Цвета Райчевска

Художник на корицата – Елена Бояджиева

Editorial Board:

Prof. Dr. Bozhidar Dimitrov, editor

Prof. Dr. Tzvetana Kyoseva

Assoc. Prof. Dr. Ivan Hristov

Assoc. Prof. Dr. Vladimir Penchev

Assoc. Prof. Dr. Nikolay Markov

Assistant Gavrail Lazov

Pavlina Devlova – scientific secretary

Style editor – Maya Nankova

English translation – Tzveta Raychevska

Cover design – Elena Boyadzhieva

© Национален исторически музей – София / National Museum of History – Sofia

© Издателство „Уникарт“, София / Publishing Company "Unicart", Sofia

ISSN 1311–5219

**НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
NATIONAL MUSEUM OF HISTORY**

**ИЗВЕСТИЯ НА
НАЦИОНАЛНИЯ
ИСТОРИЧЕСКИ
МУЗЕЙ
ТОМ XXVIII**

**PROCEEDINGS
OF THE NATIONAL
MUSEUM OF HISTORY
VOL. XXVIII**

СОФИЯ
2016

Снимка на корицата:
Червенофигурна кана, трета четвърт на V в. пр. Хр.
(Археологически музей Созопол – Инв. № 261).
Открита в некропола на Аполония Понтика –
Созопол, родния град на Божидар Димитров.

СЪДЪРЖАНИЕ

Бони Петрунова
AD MULTOS ANNOS 13

Павлина Девлова
ТВОРЧЕСКА БИОГРАФИЯ НА ПРОФ. БОЖИДАР ДИМИТРОВ 15

Павлина Девлова
СПИСЪК НА ТРУДОВЕТЕ НА ПРОФ. БОЖИДАР ДИМИТРОВ 19

АРХЕОЛОГИЯ

Мая Аврамова
ЗЛАТНА ГРИВНА ОТ ХАЛКОЛИТА ОТ ФОНДА НА НИМ 29

Мартин Христов
ЗЛАТНИ ПРЕДМЕТИ ОТ КЪСНИЯ ХАЛКОЛИТ ВЪВ ФОНДА НА НИМ 35

Димитър Недев
ИЗТОЧНОГРЪЦКА РИСУВАНА КЕРАМИКА (КР. НА VII – VI В. ПР. ХР.)
ОТ АПОЛОНИЯ ПОНТИКА (ПО ДАННИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
ПРОУЧВАНИЯ В СТАРАТА ЧАСТ НА СОЗОПОЛ) 41

Теодора Богданова
МЕТАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ, СВЪРЗАНИ С ТОАЛЕТА НА ЖЕНАТА
(ПО ДАННИ ОТ НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА) 59

Илия Киров
ПРЕДРИМСКА СТРОИТЕЛНА КЕРАМИКА ОТ ЗАЛИВА ВРОМОС,
АКВАТОРИЯТА НА ГРАД ЧЕРНОМОРЕЦ. ДАТИРОВКА И ПАРАЛЕЛИ 81

Даниела Стоянова, Чавдар Цочев
ГРОБНИЦАТА С ПАНТЕРИТЕ ОТ ЖАБА МОГИЛА, СТРЕЛЧА:
(ПРЕДВАРИТЕЛНИ НАБЛЮДЕНИЯ) 99

Методи Манов
ОБРОЧНА ПЛОЧКА С ТРАКИЙСКИЯ КОННИК ОТ НИМ СОФИЯ 123

Иван Христов
НОВООТКРИТО СВЕТИЛИЩЕ НА БОГ СИЛВАН
В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БУТАН, ВРАЧАНСКА ОБЛАСТ 131

Валери Стоичков, Румен Иванов
ЗА КОХОРТИТЕ НА V МАКЕДОНСКИ ЛЕГИОН ПРЕЗ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ 135

Красимира Карадимитрова, Любава Конова, Елка Пенкова
ДВА НОВИ ПАМЕТНИКА НА РИМСКАТА ПОРТРЕТНА ПЛАСТИКА
ОТ ФОНДА НА НИМ 141

<hr/>	
<i>Гавраил Лазов</i> ФРАГМЕНТИ ОТ СТАТУАРНА КОМПОЗИЦИЯ С ДИОНИСОВА СЦЕНА ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ВЪВ ФОНДА НА НИМ	155
<i>Васил Тенекеджиев</i> РАННОХРИСТИЯНСКА ПЛОЧА С ВРЯЗАНА УКРАСА ОТ КРЕПОСТТА В РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД КРАЙ ВАРНА	173
<i>Георги Атанасов</i> ДЕВЕТ ЕЗИЧЕСКИ ШАРАПТАШИ-ЖЕРТВЕНИЦИ, ОТКРИТИ В ДРЪСТЪР (СИЛИСТРА)	187
<i>Станислав Станилов</i> БРОНЗОВО ИЗОБРАЖЕНИЕ НА КОННИК-СОКОЛАР ОТ БЪЛГАРИЯ	197
<i>Бони Петрунова</i> ПРОУЧВАНИЯ И НАХОДКИ ОТ КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА	209
<i>Ивайло Кънев</i> СРЕДНОВЕКОВНИ МЕЧОВЕ ОТ ФОНДА НА НИМ	219
<i>Мариела Инкова</i> ПОРТАТА НА КЪСНОАНТИЧНАТА И РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ КРАЙ ЯКОРУДА	227
<i>Константин Тотев</i> КЕРАМИЧЕН СЪД С НАДПИС ОТ РАЗКОПКИТЕ НА ТРАПЕЗИЦА	255
<i>Никифор Тодоров</i> НОВ ЩРИХ КЪМ ВЪЗСТАНОВКАТА НА СЕВЕРНАТА ПОРТА НА КРЕПОСТТА ТРАПЕЗИЦА	261
НУМИЗМАТИКА И ЕПИГРАФИКА	
<i>Владимир Пенчев</i> КОЛЕКТИВНА НАХОДКА ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКИ ТЕТРАДРАХМИ, НАМЕРЕНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ЛЕВКА, СВИЛЕНГРАДСКО	269
<i>Владимир Пенчев</i> КОЛЕКТИВНА НАХОДКА С ДОРЕФОРМЕНИ СОЛУНСКИ НОМИЗМИ ХИСТАМЕНОН НА ИМПЕРАТОР АЛЕКСИЙ I КОМНИН, ОТКРИТА ПРИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“ КРАЙ ИВАЙЛОВГРАД	279
<i>Владимир Пенчев</i> РЯДКА МОНЕТА НА СОЛУНСКИЯ ДЕСПОТ МАНУИЛ КОМНИН ДУКА (1230–1237 Г.), НАМЕРЕНА ПРИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“ КРАЙ ИВАЙЛОВГРАД	283
<i>Тенчо Попов</i> НОВ ИЗВОР ЗА ИСТОРИЯТА НА СОЛУН СЛЕД 1230 Г.	287
<i>Филип Петрунов</i> НОВИ ДАННИ ЗА МЕДНОТО МОНЕТОСЕЧЕНЕ НА ДЕСПОТ ДОБРОТИЦА.	291

Николай Шаранков
ТРИ АПОЛОНИЙСКИ НАДПИСА ОТ КЛАСИЧЕСКАТА
И ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА 297

Иван Христов, Калин Стоев
РИМСКА ВОЕННА ДИПЛОМА ОТ 11 ОКТОМВРИ 146 Г.
НА ВОЙНИК ОТ II МАТИАКСКА КОХОРТА 309

ИСТОРИЯ

Николай Марков
БЕЛЕЖКИ ЗА ЕДИН СРЕДНОВЕКОВЕН „КОНСТАНТИНОПОЛСКИ“ МИТ 323

Виолета Нешева
МЕЛНИК И БАЛКАНСКИТЕ ВЛАДЕТЕЛИ ПРЕЗ IX–XIV ВЕК 369

Румен Иванов
ДЕУЛТУМ В ИСТОРИЧЕСКИ КАРТИ ОТ XV–XVII ВЕК 385

Милен Николов
ПИСАНОТО ЗА ЛОКАЛИЗАЦИЯТА НА ПАРОРИЯ 403

Васил Гюзелев
МОРЯЦИ – БЪЛГАРИ И ЖИТЕЛИ НА БЪЛГАРСКИ ЧЕРНОМОРСКИ
ГРАДОВЕ ВЪВ ФЛОТАТА НА ГЕНУЕЗКАТА РЕПУБЛИКА 409

Невян Митев
ДВЕ ПИСМА ЗА ПРЕГОВОРИТЕ ПРЕЗ 1444 Г. МЕЖДУ
КРАЛ ВЛАДИСЛАВ ВАРНЕНЧИК(1434–1444) И СУЛТАН МУРАД II (1421–1451)..... 423

Цвета Райчевска
ВЪЗНИКВАНЕТО НА БУРГАС ПРЕЗ XVI ВЕК
СПОРЕД ДОСЕГА ИЗВЕСТНИТЕ ОСМАНСКИ ДОКУМЕНТИ 427

Илиана Илиева
БЪЛГАРИЯ И ЧЕРНА ГОРА ВЪВ ВЪЗЕЛА
НА БАЛКАНСКИТЕ ПРОБЛЕМИ (1900–1903) 437

Валентина Задгорска
ИЗ СПОМЕНИТЕ НА ХРИСТО КАЛФОВ 449

Николай Кочанков
СОЦИАЛНО ИНЖЕНЕРСТВО, ПРОПАГАНДА И ДИПЛОМАЦИЯ:
ОБРАЗЪТ НА СЛОВАШКАТА НАЦИОНАЛНО-АВТОРИТАРНА
ДЪРЖАВА В БЪЛГАРИЯ (1939–1944). 463

Красимира Узунова
ТРАКИЙСКИТЕ БЕЖАНЦИ И ТЯХНОТО НАСТАНЯВАНЕ
В ХАСКОВСКИЯ РЕГИОН ПРЕЗ 20-ТЕ И 30-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК –
ЕДНА ТЪЖНА СТРАНИЦА В НАЦИОНАЛНАТА НИ ИСТОРИЯ 477

Веселина Узунова
ПОЛЪХЪТ НА „РАЗВЕДРЯВАНЕТО“ – БЪЛГАРО-АМЕРИКАНСКИТЕ
ОТНОШЕНИЯ ПРЕЗ 60-ТЕ ГОДИНИ 489

<i>Мария Златкова</i> ПОЩЕНСКИТЕ КАРТИЧКИ КАТО ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР (ОТ КОЛЕКЦИЯТА НА НИМ „СНИМКИ ОТ ПЕРИОДА 1878–1944“).	495
--	-----

ЕТНОЛОГИЯ

<i>Ели Гуцева</i> ЖЕНАТА ЗАД КОСТЮМА. ИЗЧЕЗНАЛ ЛИ Е ИНТЕРЕСЪТ КЪМ ТРАДИЦИОННОТО НАРОДНО ОБЛЕКЛО И КАКВО СЕ КРИЕ ЗАД ИНВЕНТАРЕН НОМЕР 50979/1–6 ОТ ФОНДА НА НИМ?	505
--	-----

<i>Вера Керелезова</i> СТЕННИ КИЛИМИ ОТ ФОНДА НА НИМ, СЪС СЮЖЕТИ ОТ БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ.	511
--	-----

<i>Мария Колева</i> ЗА НЯКОИ НАРОДНИ ВЯРВАНИЯ И ЛЕКУВАНИЯ, ТРЕТА ЧАСТ	517
--	-----

ИЗКУСТВОЗНАНИЕ

<i>Иван Маразов</i> ТЕЗЕЙ И МОРЕТО	531
---	-----

<i>Цвета Евлогиева-Кацарова</i> КАДИФЕ, КОПРИНА И ЗЛАТО В БЪЛГАРСКИ РЪКОПИСИ ОТ XVI–XVIII ВЕК.	539
---	-----

КНИЖОВНО НАСЛЕДСТВО

<i>Нина Вутова</i> ЗА ВОДНИТЕ ЗНАЦИ „ТРИ ШАПКИ“ И НЯКОЛКО БЪЛГАРСКИ РЪКОПИСА ОТ XIX ВЕК	549
---	-----

<i>Елена Коцева</i> КНИГАТА... ЗА КНИГИТЕ	559
--	-----

<i>Ивона Карачорова</i> СЪСТАВЪТ НА БОЯНСКИЯ ПСАЛТИР ОТ XIII ВЕК	577
---	-----

<i>Вася Велинова</i> ЗА ЕДИН ПРЕПИС НА ИСТОРИЧЕСКАТА ПАЛЕЯ ОТ ПОСЛЕДНИТЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ НА XIV В., СЪХРАНЯВАН В СБИРКАТА НА НИМ (NMH, SLAV 25)	585
---	-----

<i>Лора Ненковска</i> ПРОМЕНЕНАТА ФУНКЦИЯ НА ИНИЦИАЛА В ГРУПА ЛИТУРГИЧНИ РЪКОПИСИ ОТ XVII–XVIII ВЕК.	591
--	-----

МУЗЕЙНИ ДЕЙНОСТИ

<i>Мариела Инкова</i> АРИСТОКРАТИ И ВОЙНИ. СРЕБЪРНИТЕ КОЛАНИ НА БЪЛГАРИТЕ VII–VIII ВЕК	603
---	-----

<i>Нина Вутова, Цвета Евлогиева-Кацарова</i> ИЗЛОЖБА „БЪЛГАРСКАТА АВТОКЕФАЛНА АРХИЕПИСКОПИЯ В ОХРИД 1018–1767 Г.“ В НИМ.	611
--	-----

<i>Леонора Бонева</i> КОЛЕКЦИЯТА НА ПРОЕКТА SANERAL ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА АКТУАЛНИЯ МУЗЕОЛОЖКИ ДЕБАТ	617
---	-----

CONTENTS

Boni Petrunova
AD MULTOS ANNOS 13

Pavlina Devlova
CREATIVE BIOGRAPHY OF PROF. BOZHIDAR DIMITROV 15

Pavlina Devlova
BIBLIOGRAPHY OF THE WRITINGS OF PROF. BOZHIDAR DIMITROV 19

ARCHAEOLOGY

Maya Avramova
GOLD BRACELET FROM THE CHALCOLITHIC IN THE COLLECTION OF NMH 29

Martin Hristov
GOLD OBJECTS FROM THE LATE CHALCOLITHIC IN THE COLLECTION OF NMH. 35

Dimitar Nedev
EAST-GREEK PAINTED POTTERY FROM APOLLONIA PONTICA
(LATE 7TH–6TH CENTURY BC) (ACCORDING TO THE DATA
FROM THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES IN THE OLD PART OF SOZOPOL) 41

Teodora Bogdanova
METAL INSTRUMENTS, ASSOCIATED WITH A WOMAN'S BEAUTY CARE
(BASED ON DATA FROM THE NECROPOLIS OF APOLLONIA PONTICA) 59

Iliya Kirov
PRE-ROMAN BUILDING CERAMICS FROM THE GULF OF VROMOS,
THE WATER AREA OF THE TOWN OF CHERNOMORETS. DATING AND PARALLELS 81

Daniela Stoyanova, Chavdar Tzochev
THE TOMB WITH THE PANTHERS IN ZHABA MOGILA, STRELCHA:
PRELIMINARY OBSERVATIONS 99

Metodi Manov
A VOTIVE TABLET WITH THE THRACIAN HORSEMAN FROM THE NMH, SOFIA 123

Ivan Hristov
NEWLY DISCOVERED SANCTUARY OF THE GOD SYLVANUS
IN THE VILLAGE OF BUTAN, VRATZA PROVINCE 131

Valeri Stoichkov, Rumen Ivanov
ON THE COHORTS OF THE ROMAN LEGIO V MACEDONICA IN LATE ANTIQUITY. 135

Krasimira Karadimitrova, Lyubava Konova, Elka Penkova
TWO NEWLY-ACQUIRED MONUMENTS OF THE ROMAN
PORTRAIT SCULPTURE IN THE COLLECTION OF THE NMH 141

<i>Gavrail Lazov</i> FRAGMENTS OF A STATUE COMPOSITION WITH A DIONYSIAN SCENE FROM THE ROMAN PERIOD IN THE NMH COLLECTION.....	155
<i>Vasil Tenekedzhiev</i> EARLY CHRISTIAN SLAB WITH INCISED DECORATION FROM THE FORTRESS IN THE EUXINOGRAD RESIDENCE NEAR VARNA.....	173
<i>Georgi Atanasov</i> NINE SHARAPTASH-PAGAN ALTARS FOUND IN DRASTAR (SILISTRA).....	187
<i>Stanislav Stanilov</i> BRONZE IMAGE OF A HORSEMAN-FALCONER FROM BULGARIA.....	197
<i>Boni Petrunova</i> RESEARCHES AND FINDS FROM THE FORTRESS OF LYUTITZA.....	209
<i>Ivaylo Kanev</i> MEDIÉVAL SWORDS FROM THE NMH COLLECTION.....	219
<i>Mariela Inkova</i> THE GATEWAY OF THE LATE ANTIQUE AND EARLY BYZANTINE FORTRESS "KALYATA" NEAR YAKORUDA.....	227
<i>Konstantin Totev</i> CERAMIC VESSEL WITH AN INSCRIPTION FROM THE EXCAVATIONS IN TRAPEZITZA.....	255
<i>Nikifor Todorov</i> NEW DETAIL TO THE RECONSTRUCTION OF THE NORTH GATEWAY OF THE TRAPEZITZA FORTRESS.....	261
NUMISMATICS AND EPIGRAPHICS	
<i>Vladimir Penchev</i> A HOARD OF LATE HELLENISTIC TETRADRACHMS FOUND WITHIN THE BOUNDARIES OF THE VILLAGE OF LEVKA, SVILENGRAD REGION.....	269
<i>Vladimir Penchev</i> A HOARD OF PRE-REFORM THESSALONIKI NOMISMATA HISTAMENA OF EMPEROR ALEXIOS KOMNENOS, FOUND DURING THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE MEDIÉVAL FORTRESS OF BALAK DERE NEAR IVAYLOVGRAD.....	279
<i>Vladimir Penchev</i> RARE COIN OF MANUEL KOMNENOS DOUKAS, DESPOTES OF THESSALONIKI (1230–1237), FOUND DURING THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE MEDIÉVAL FORTRESS OF BALAK DERE NEAR IVAYLOVGRAD.....	283
<i>Tencho Popov</i> NEW SOURCE FOR THE HISTORY OF THESSALONIKI AFTER 1230.....	287
<i>Philip Petrunov</i> NEW DATA ON THE COPPER COINAGE OF DESPOT DOBROTITSA.....	291

<i>Nicolay Sharankov</i> THREE APOLLONIAN INSCRIPTIONS FROM THE CLASSICAL AND HELLENISTIC PERIOD	297
<i>Ivan Hristov, Kalin Stoev</i> ROMAN MILITARY DIPLOMA DATED 11 OCTOBER 146 AD ISSUED FOR A SOLDIER OF COHORS II MATTIACORUM.	309
HISTORY	
<i>Nikolay Markov</i> NOTES ON A MEDIEVAL "CONSTANTINOPOLITAN" MYTH	323
<i>Violeta Nesheva</i> MELNIK AND THE BALKAN RULERS IN IX–XIV CENTURY	369
<i>Rumen Ivanov</i> DEULTUM ON THE HISTORICAL MAPS FROM THE XV–XVIII CENTURY	385
<i>Milen Nikolov</i> ON THE WRITINGS ABOUT THE LOCALIZATION OF PARORIA	403
<i>Vasil Gyuzelev</i> SEAMEN – BULGARIANS AND RESIDENTS OF BULGARIAN COASTAL CITIES IN THE FLEET OF THE REPUBLIC OF GENOESE	409
<i>Nevyan Mitev</i> TWO LETTERS ON THE NEGOTIATIONS IN 1444 BETWEEN KING WŁADYSŁAW WARNEŃCZYK (1434–1444) AND SULTAN MURAD II (1421–1451).....	423
<i>Tzveta Raychevska</i> THE EMERGENCE OF BURGAS IN THE 16TH CENTURY ACCORDING TO THE KNOWN OTTOMAN DOCUMENTS.	427
<i>Iliana Ilieva</i> BULGARIA AND MONTENEGRO IN THE KNOT OF THE BALKAN PROBLEMS.....	437
<i>Valentina Zadgorska</i> FROM THE MEMOIRS OF HRISTO KALFOV	449
<i>Nikolay Kochankov</i> SOCIAL ENGINEERING, PROPAGANDA AND DIPLOMACY: THE IMAGE OF THE SLOVAK NATIONAL-AUTHORITARIAN STATE IN BULGARIA (1939–1944)	463
<i>Krasimira Uzunova</i> THRACIAN REFUGEES AND THEIR ACCOMMODATION IN HASKOVO REGION IN THE 20S AND 30S OF THE 20TH CENTURY – A SAD PAGE IN OUR NATIONAL HISTORY	477
<i>Veselina Uzunova</i> THE WAFT OF THE "DÉTENTE" – THE BULGARIAN-AMERICAN RELATIONS IN THE 1960S	489
<i>Maria Zlatkova</i> POSTCARDS AS HISTORICAL SOURCE (FROM THE "PICTURES FROM 1878–1944 PERIOD" COLLECTION OF NMH).....	495

ETHNOLOGY

Eli Gutzeva

THE WOMAN BEHIND THE COSTUME. HAS THE INTEREST
IN TRADITIONAL FOLK COSTUMES VANISHED AND WHAT LIES
BEHIND THE INVENTORY NUMBER 50979/1–6 OF THE NMH COLLECTION? 505

Vera Kerelezova

WALL CARPETS FROM THE COLLECTION OF THE NMH
WITH THEMES FROM THE BULGARIAN HISTORY 511

Maria Koleva

ON SOME FOLK BELIEFS AND TREATMENTS. PART THREE. 517

ART STUDIES

Ivan Marazov

THESEUS AND THE SEA 531

Tzveta Evlogieva-Katzarova

VELVET, SILK AND GOLD IN BULGARIAN MANUSCRIPTS
FROM THE 16TH–18TH CENTURY 539

LITERARY HERITAGE

Nina Vutova

ON THE *THREE HATS* WATERMARK AND SEVERAL
BULGARIAN MANUSCRIPTS FROM THE 19TH CENTURY 549

Elena Kotzeva

THE BOOK... FOR THE BOOKS 559

Ivona Karachorova

THE COMPOSITION OF THE BOYANA PSALTER FROM THE 13TH CENTURY 577

Vasya Velinova

ON A COPY OF THE *PALAEA HISTORICA* OF THE LAST DECADES OF THE 14TH C.,
KEPT IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF HISTORY 585

Lora Nenkovska

THE ALTERED FUNCTION OF THE INITIAL IN A GROUP
OF LITURGICAL MANUSCRIPTS FROM THE 17TH–18TH CENTURIES 591

MUSEUM ACTIVITIES

Mariela Inkova

ARISTOCRATS AND WARRIORS. THE SILVER BELTS
OF THE BULGARIANS, 7TH–8TH CENTURY 603

Nina Vutova, Tzveta Evlogieva-Katzarova

"BULGARIAN AUTOCEPHALOUS ARCHBISHOPRIC
OF OHRID 1018–1767" EXHIBITION IN THE NATIONAL HISTORY MUSEUM 611

Leonora Boneva

CANEPAL PROJECT COLLECTION IN THE LIGHT
OF THE CURRENT MUSEOLOGICAL DEBATE 617

АРИСТОКРАТИ И ВОЙНИ

СРЕБЪРНИТЕ КОЛАНИ НА БЪЛГАРИТЕ VII–VIII ВЕК

По повод на една изложба в Националния исторически музей

Мариела Инкова

Годината е 1902-ра, когато случайно трима братя от албанското село Врап, област Дурацо, откриват в нивата си съкровище от 41 предмета – златни коланни обкови, нитове, слитъци, четири златни купи, сребърна кана, сребърна кофа, една сребърна и три златни купи с дръжки и две златни пластини от канделабри (Обр. 1). Повечето от предметите били в голям меден съд. Няколко години след откриването, 39 от находките били откупени от американския милионер Дж. Пиерпонт Морган и дарени на Метрополитен музеум в Ню Йорк, една купа се съхранява в Археологическия музей в Истанбул, друга – в Музея на изкуствата Уолтърс в Балтимор, а трета принадлежи на частен колекционер в Париж. Съкровището е публикувано още през 1917 г. от австрийския изследовател Й. Стрижиговски, приписал го на източното изкуство от времето на Великото преселение на народите¹. Едва през 1989 г. германският професор Й. Вернер го издава отново, но с нова интерпретация. Според него, то е част от съкровищницата на аварския хаган, отнето от българския вожд Кубер, който през последната четвърт на VII в., начело на „българите и сермисианците“, се оттегля на юг в пределите на византийската империя². Обстоятелството, че сред коланните обкови има износени екземпляри, а също неупотребявани и дори полуфабрикати, според Ст. Станилов е доказателство, че находката е част от ювелирно ателие³.

Най-вероятно е, че то функционирало в двора на кан Кубер и продукцията му задоволявала нуждите на българската аристокрация от луксозните знаци на власт (инсигнии), каквито през този период били коланните гарнитури.

Няколко години по-късно, по време на Втората световна война, отново в Албания – в село Ерсек, област Корча, е открито второ съкровище от златни и сребърни обкови за колани и две сребърни византийски чинии с контролни печати на император Констанс II от периода 641–651 г. и 659–661/3 г. (Обр. 2). Според несигурни източници то е конфискувано от окупационните власти за съкровищницата на Райха и едва през 1981 г. е изложено от анонимен собственик на публичен търг в аукциона на „Сотбис“ в Лондон⁴. Възникналата тогава дискусия подлага на съмнение автентичността на съкровището, поради което собственикът го изтегля от аукциона. Едва през първото десетилетие на XXI век е откупено от анонимен частен колекционер от САЩ. Единственото издание на съкровището е каталогът на аукционна къща „Сотбис“, където е идентифицирано като аварско.

Коланните обкови и от двете колективни находки са украсени в идентичен стил, наричан „грифони-ластари“, известен доскоро единствено от аварската металопластика от

1 **Strzygowski, J.** Altai-Iran und Wolkerwanderung. Leipzig, 1917; **Stadler, P.** Argumente für die Echtheit des Avar Treasure“. Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Band 118/119, 1988/89, 3, 193–217.
2 **Werner, J.** Der Schatzfund von Vrap in Albanien. Wien, 1989.
3 **Станилов, Ст.** Художественият метал на българското ханство на Дунав VII–IX в. Опит за емпирично из-

следване. София, 2006; **Stanilov, St.** Die Metallkunst des Bulgarenkhanats der Donau 7.–9. Jh. Versuch einer empirischen Untersuchung. Sofia, 2006; **Stanilov, St., R. Rashev.** Denkmaler aus dem Komplex Vrap-Erseke in Bulgarien; **Daim, F. & J. Drauschke** (Hrsg.). Der Schatzfund von Vrap und verwandte Fundkomplexe/ The Vrap Treasure and Related Findings. Mainz, 2012. Handschrift (Unter dem Druck).

4 Catalogue of the Avar Treasure. Sotheby Parke Bernet & Co., London 1981.

VII–VIII в. Така, дълги години, съкровищата стояха изолирано, непознати за широката общественост и без сигурна видима връзка с културата на езическа България.

Същевременно, вниманието на българската средновековна археология през последните десетилетия бе фокусирано върху владетеля, неговата титулатура, столицата и резиденциите му, неговите сакрални вещи и обреди. Носителите на аристократичната култура и тяхната йерархия в старобългарското общество обаче, бяха познати единствено от възпоменателните надписи, подсказващи взаимоотношения на васалитет между владетеля и неговите „хранени хора“. Луксозните, знакови вещи, изработени от благороден метал и символизиращи статуса на притежателите им в обществото, се свеждаха до единични находки като Вторият коланен накит от Мадара, двата медальона на кан Омуртаг, златните пръстени от Плиска, Мътница, Видинско, и чашата на жупана Сивин.

През последните десетилетия в българските музеи постъпват отделни коланни обкови, отлети от сребърни и медни сплави, с идентична на комплектите от Врап и Ерсек украса⁵. Първите находки са случайно открити, една – тока и апликация, произхожда от Южна България – с. Златари, Ямболско⁶, а втората – сребърен-накрайник и сребърна шарнирна апликация е от землището на с. Велино, Шуменско⁷. През следващите години единични паметници в същия стил попадат в частни колекции, други – в българските музеи. Всички те поставят въпроса за връзката им със съкровищата, открити в Албания, за разпространението на този ювелирен стил на Балканите и най-вече за съществуването в пределите на Българското канство на Долен Дунав на производство и на производствен център, задоволявал необходимостта от знаци и символи на властта за българската аристокрация от VII–VIII век.

Едва в началото на XXI в., последователно чрез редовни и спасителни археологически разкопки, бяха разкрити няколко гроба на български аристократи-войни от края на VII – началото на VIII в. Сред техния инвентар са коланни комплекти, конска сбруя, накити от благороден метал, определяни като рангови знаци за висок социален статус. Почти веднага след откриването им, находките са консервирани от водещи български реставратори и публикувани в специализирани издания, но все още остават недостатъчно известни сред българската общественост.

Така, на 15 май 2015 година, по повод Деня и Нощта на музеите, Националният исторически музей със съдействието на Регионалния исторически музей – Шумен и Археологическия музей „Марица – Изток“, Раднево, представиха за първи път заедно, в камерна изложба в София, всички новоразкрити комплекси – от Националния археологически резерват Кабиюк, шуменския квартал Дивдядово и от с. Гледачево, Старозагорско (Обр. 3). В изложбата участват и отделни находки в същия стил, откупувани през годините от Националния исторически музей, както и копия на знакови за езическия период паметници, представящи аристократичната култура на българите от VII–IX в.

Централна позиция в изложбата е отделена на един от най-рано откритите репрезентативни паметници – находката от Велино, Шуменско, включваща масивен сребърен накрайник, декориран с двулистни и трилистни полупалмети, израстващи от повлеци, и сребърна шарнирна апликация с изображение на орлоглав грифон⁸. Идентичната украса с коланните обкови от съкровището от Врап обосновават идентифицирането на всички обкови в този стил под наименованието ювелирна група „Врап-Велино“. В същата витрина посетителите биха могли да видят и още една интересна находка – ажурен сребърен накрайник, открит в землището на с. Каменово, Разградско⁹. Украсен е с аналогичните повлеци и полупалмети. Паметникът е част от колективна наход-

5 **Инкова, М.** Коланите на групата „Врап“ в България (Функционална характеристика на обковите за колани и опит за социализация). – Известия на Националния исторически музей, 2004, XIV, 150–186.

6 **Въжарова, Ж.** Славяни и номади на територията на днешните български земи от края на VI–XI в. – В: Плиска – Преслав. С., 1981, 3, 53, обр. 24.

7 **Станилов, Ст., Г. Атанасов.** Сребърни украси за колан от Шуменския музей. – В: Археология, 1993, 1, 43–53.

8 **Станилов, Ст., Г. Атанасов.** Сребърни украси..., 43–53.

9 **Писарова, В.** Нова находка от накити и култови предмети от 7 в. от района на Кубрат. – В: Проблеми на прабългарската история и култура, Шумен, 1997, 3, 288–295.

ка, предадена на Националния музей, която включва бронзови палчати фибули, ашик и култови фигурки – „уроди“. Още една ажурна апликация с идентично изображение на орлоглав грифон, но този път отлята от евтина суровина – медна сплав, илюстрира разпространението на коланите в този стил надолу по социалната скала¹⁰. В същата витрина е експонирана и тока, изработена в този стил от колекцията на Д. Господинов¹¹.

Най-ранната находка, представена в изложбата обаче, е колективният гроб, открит от М. Тонкова при проучването на ямно светилище от V–IV в. пр. Хр. в центъра на с. Гледачево, Старозагорско¹². В гробната яма, разположена сред вкопани и вероятно наземни съоръжения в светилището, са разкрити скелетите на четири индивида. Антропологическата експертиза сочи, че те принадлежат на млад мъж, около 20–22-годишен, на 14-годишен юноша и две деца, съответно на 9–10 и 6–7 години. Всички находки са открити около първите три скелета – златни копчета, златна висулка, подобна на колелце със спици, два комплекта сребърни обкови за колан, съставени от токи с трапецовидни плочки, правоъгълни апликации, украсени с нитови главички и крайници (Обр. 4), железни фрагменти от обкова на дървено ведро, огниво, нож, сребърен крайник към ножницата и две костени пластинки. По-представителната коланна гарнитура има масивен крайник и апликация, украсени с S-овидни мотиви, напomniaщи виещите се повлечи върху обковите от съкровището от Ерсекe и, за разлика от останалите обкови, са частично позлатени. Сиптоматична е златната «рулевидна» висулка, чиито преки паралели са известни от комплексите от Севернопричерноморските степи – Малая Перешчепина, Ясиново, Макуховка, Новые Санжари, Большая Ороловка, Ростовска област, всички датирани до средата на VII в.

Коментираната висулка от с. Гледачево представя най-южната точка на разпространение на този тип вещи¹³. Преките паралели с обковите от Ерсекe и с комплексите от Северното Причерноморие датират находката в последната третина на VII–първата третина на VIII в.

Специален интерес, поради представените възстановки на придружаващите изложбата постери, заслужава и следващият археологически комплекс в Националния резерват Кабиюк, проучен от Р. Рашев и специалисти от РИМ – Шумен¹⁴. Той представлява четири могили, разположени в ъглите на правилен четириъгълник, ориентиран по ъглите на света. За интерпретацията на паметника е от значение, че могилите попадат в непосредствена близост до второто по големина землено укрепление, разположено до столичния аул Плиска. Проучванията сочат, че могилите са насипани през първата половина на IX в., а под тях е имало старобългарско селище от втората половина на VIII в. Най-интересното откритие обаче е направено през 2005 година при разкопаването на четвъртата могила. Под нейния насип е разкопан гроб на български аристократ от самото начало на VIII в. Според антропологическия анализ костните останки принадлежат на 20–22-годишен индивид, погребан с глава на север в специална дървена рамка-ковчег. При краката е положено конско «чучело» – конски череп и крайници. Сред находките впечатляват двата сребърни колана, сабята, пълният комплект конска сбруя, включително сребърни луновидни апликации, начелник за «султан», сребърни позлатени фалери, позлатени пирамидални обкови за пискюли (?), глинена кана, златни обеци и копче. Липсващите кости от китката и наличието само на част от сабята дават основание да се предположи, че младият воин е починал по време на сражение. Морфологичните особености на сабята, вероятната ѝ дължина, достигаща едва до 75 см, почти правият клин, сребърният крайник на държката я отнасят към най-ранните образци на този вид въоръжение от езическия период. Интерес представлява запазената на места кожа от тихоокеански скат (вид акула),

10 **Инкова, М.** Бронзова апликация с изображение на грифон от Националния исторически музей. – В: Проблеми на прабългарската история и култура, Шумен, 1997, 3, 256–264.

11 Изказвам своята благодарност на Д. Господинов за съдействието и възможността паметникът да участва в изложбата.

12 **Даскалов, М., М. Тонкова.** Ранносредновековен колективен гроб със сребърни коланни гарнитури от Гледачево, Раднево. – В: Археология, 2010, 3–4, 79–103.

13 **Даскалов, М., М. Тонкова.** Ранносредновековен..., 93–99.

14 **Рашев, Р., Ст. Станилов, Ст. Стойчев.** Кабиюк. Ранносредновековен могилен комплекс. София, 2014.

облицовала дървената ножница. Характерът на гробното съоръжение, полагането на „чуцело“, луксозните, репрезентативни вещи – обещите, обкованите със сребро колани (Обр. 5), конска сбруя и въоръжение, подсказват високия социален статус на погребания български воин.

Безспорно, най-представителният сред коланите от изложбата е откритият в гроб №3 от старобългарския некропол в шуменския квартал Дивдядово¹⁵. Сведенията за некропола датират от 1877 г., когато, според личния архив на шуменец, „при копаене на лозето на Андрей Величков, една от дъщерите му намерила два сребърни колана и украсена сребърна чаша“. За съжаление, вещите били претопени от местния златар. Повече от век по-късно, при редовни археологически разкопки в същия квартал, е проучен женски гроб с луксозни дарове – огърлица от златни мъниста, чифт обеци с гранулация и филигран, датирани в VIII – началото на IX в¹⁶.

Гроб №3 също е открит случайно, при изкопни дейности за полагане на водопровод. Погребаният е бил на средна възраст и, ако се съди по костните отлагания по прешлените на гръбначния стълб – с тежки заболявания. Положен е с глава на запад и със скръстени ръце, а пластът въглени и пепел под скелета подсказва за извършените, преди полагането му в гроба, обреди. Сред поставените лични вещи и дарове в старобългарските некрополи сравнително рядко се среща сърп, счупен на две части. До дясната му ръка са открити бойна брадва, а около таза – железен нож, подсказващи, че погребаният е воин. При краката на скелета са открити медни фрагменти от украсен чрез изчукване обков на ведро и амфоровидна глинена стомна.

Около тазовите кости са открити два комплекта обкови за колани, единият – от бронзови елементи, а вторият и, безспорно най-репрезентативният от известните досега гарниту-

ри от езическия период на Първото българско царство – сребърен, с масивен позлатен накрайник, украсен с ластари, позлатена гайка, тока с плочка и няколко правоъгълни апликации с халки (Обр. 6). Богатият инвентар сочи, че погребаният е принадлежал към военната българска аристокрация от първата половина на VIII в.

Гроб 6 от същия некропол е проучен отново при спасителни разкопки¹⁷. Скелетът принадлежи на 16-годишно момиче. И тук са установени обредни действия, извършени по време на погребението. Гробната яма е с ниша, погребаното момиче е било със завързани крака, а около тялото са били поставени купчинки с камъни. Откритите около черепа накити също сочат привилегированото положение на индивида – около черепа са открити четири обеци от т.н. пастирски тип, изработени от медна сплав и впоследствие посребрени, а около гръдния кош – 19 мъниста от стъкло и едно от медна сплав.

Един рядко срещан накит от езически период е диадемата, представена в изложбата с екземпляра от старобългарския некропол при с. Дибич, Шуменско¹⁸. Изработена е от медни, впоследствие усукани телчета, а закопчаването е с помощта на петлик. Поставянето ѝ в гроб от езически некропол маркира по-особения статус на погребения индивид.

Съкровищата, открити в Албания, с основание са свързвани от някои изследователи с личността на кан Кубер¹⁹ – чичото на кан Тервел, споменат в един от надписите около Мадарския конник²⁰. Представените в изложбата комплекси произхождат от зоната на езическата столица Плиска, а също и на юг от Хемус – от областта Загоре, присъединена към Българското канство по времето на кан Тервел²¹. Така очертаният ареал на разпростра-

15 **Атанасов, Г., Св. Венелинова, Ст. Стойчев.** Ранно-средновековен некропол в Шумен (квартал Дивдядово). – В: Археология, 2007, 1–4, 57–66; **Atanasov, G., Venelinova, S., St. Stoychev.** An Early Medieval Graveyard in the Divdyadovo, Quarter of Shumen (NE Bulgaria). – In: Archaeologia Bulgarica, XII, 2008, 2, 59–80.

16 **Балабанов, Т., Г. Атанасов.** Ранносредновековен некропол в кв. Дивдядово, гр. Шумен. – В: Изследвания по българска средновековна археология. Велико Търново, 2007, 138–153.

17 **Атанасов, Г., Св. Венелинова, Ст. Стойчев.** Ранно-средновековен..., 57–66.

18 *Непубликувана.* Непубликуван доклад на **Р. Рашев, Ст. Станилов** на XXXVIII Национална археологическа конференция в Смолян, юни 1995 година. За некропола вж. **Рашев, Р., Ст. Станилов.** Старобългарски некропол при с. Дибич, община Шумен. – В: АОР през 1994 година. Смолян, 1995, 121.

19 **Werner, J.** Der Schatzfund von Vrap..., 1989.

20 **Бешевлиев, В.** Първо-български надписи. С., 1992, 97–115.

21 **Тотев, Б., О. Пелевина.** „Находките“ от Велино и Златари и аристократичните гробове на дунавските

нение с основание отнася коланите от групата „Врап–Велино“ към отличителните знаци на българската аристокрация от времето на първите управляващи династии – Дуло, Вокил, Угаин. Пред настоящите и бъдещи изследователи остава въпросът дали и по време на Крумовата династия, т.е. през първата половина на IX в., модата на този тип колани, украсени в стила „грифони-ластари“, продължава. Сигурно е, че след приемането на християнството тази традиция прекъсва, а в българската металопластика навлизат нови форми и орнаменти, но вече под силното влияние на византийската естетика.

българи. – В: Археология, 2010, 3-4, 77; Даскалов, М., М. Тонкова. Ранносредновековен ..., – В: Археология, 2010, 3-4, 98-99; Theophanes. Chronographia. – В. ГИБИ, С., 1960, III, 285; Златарски, В. История на българската държава през средните векове. С., 1994, С. 1, 164-171; Божилов, Ив., В. Гюзелев. История на Средновековна България VII–XIV век“. С., 2006; В. Гюзелев. Хан Тервел през погледа на историка. – В: Дончев, А., В. Гюзелев. Хан Тервел. С., 2015, 61-137; Атанасов, Г. Първостроителите на българската държавност. С., 2015, 287-290.

За по-пълното представяне на комплексите, изложбата е придружена с постери, дело на колегите Панайот Антонов от РИМ – Шумен и Пламен Караилюев от АММИ – Раднево. Куратор на изложбата е гл. ас. д-р Мариела Инкова, а в колектива, работил по изложбата, от НИМ участват и Елена Бояджиева, художник, Стефан Стефанов, завеждащ отдел „Пространствено оформление“, Красимир Кръстев, главен експерт по музейно осветление, Агнеса Прокопиева-Василева, отдел „Екскурзоводи“, Мая Нанкова, отдел „Връзки с обществеността“. Изложбата стана възможна и благодарение на съдействието на проф. Божидар Димитров, директор на НИМ, Даниел Руменов, директор на РИМ – Шумен, и Пламен Караилюев, директор на АММИ – Раднево.

Обр. 1. Златни и сребърни обкови от съкровището от Ерсекe, Албания (сн. Ф. Дайм).

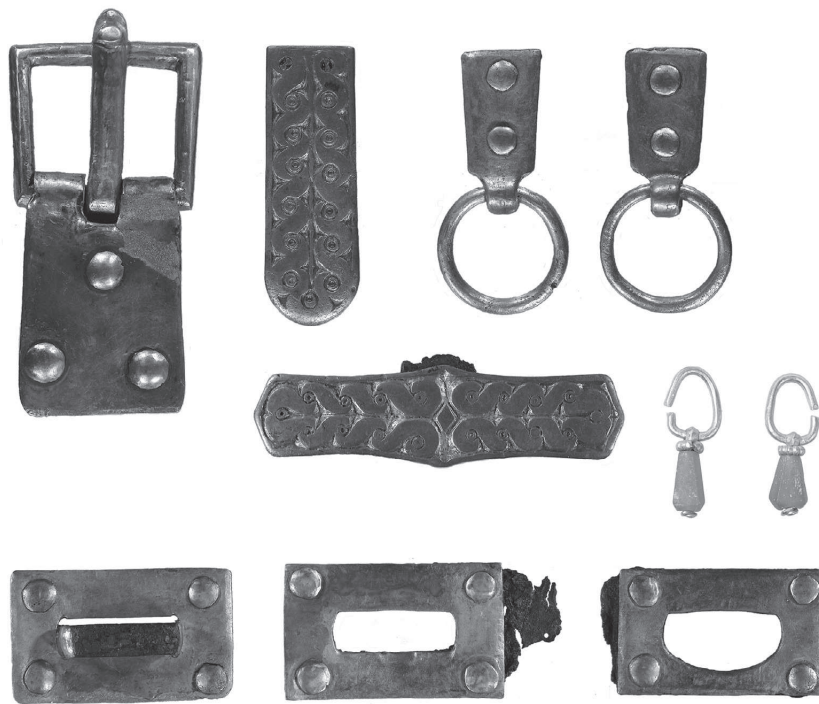
Обр. 2. Златни коланни обкови от съкровището от Врап, Албания (по Вернер, Й.).

Обр. 3. Зала III – Изложбата „Аристократи и войни. Сребърните колани на българите“ с участието на РИМ – Шумен, АММИ – Раднево и НИМ (сн. Т. Димитров).

Обр. 4. Коланните обкови от колективния гроб в с. Гледачево, Старозагорско (по Даскалов, М., М. Тонкова).

Обр. 5. Коланните обкови от Кабиюк, Шуменско
(по Рашев, Р., Ст. Станилов, Ст. Стойчев).

Обр. 6. Коланните обкови от гроб 3 на некропола в кв. Дивядово, Шумен
(по Atanasov, G., S. Venelinova, St. Stoychev).

ARISTOCRATS AND WARRIORS

THE SILVER BELTS OF THE BULGARIANS, 7TH–8TH CENTURY

**ON THE OCCASION OF AN EXHIBITION
IN THE NATIONAL MUSEUM OF HISTORY**

Mariela Inkova

(SUMMARY)

In the first half of the last century, two finds, impressive even in the past (Fig. 1, 2), were found accidentally in the territory of today's Albania in the villages of Vrap and Erseka. Of particular interest among them are the gold and silver belt fittings. The fate of the treasures differs – both originally were privately owned. The greater part of the treasure from Vrap is now in the Metropolitan Museum in New York and the treasure from Erseka after having been declared a forgery is still in a private collection. The study of these treasures provoked the researchers' interest; Prof. J. Werner associates the finds with the treasury of the Avar Khagan, from where they fall into the hands of the ruler of the Kuber Bulgarians from Macedonia.

In recent years, the Bulgarian museums obtained single accidentally found similar belt fittings of silver and copper alloys. Of particular importance, however, are the researched complexes in Kabiyyuk (Fig. 5) and the residential quarter Divdyadovo, Shumen region (Fig. 6), as well as the collective grave in Gledachevo, Stara Zagora region (Fig. 4). They all contain fully preserved belt mountings of precious metal testifying to the high social rank of their owners. The three complexes conclusively prove the ethnic and cultural identity of the Albanian treasures; they show the existence of probably different, production centres in the lands of the Bulgarian Khanate on the Lower Danube and are rightly attributed to the insignia of the first ruling Bulgarian dynasties – Dulo, Vokil, and Ugain.

The exhibition presents for the first time in Sofia the finds from the complexes in Gledachevo, Kabiyyuk and Divdyadovo as well as individual belt fittings owned by NMH (Fig. 3). It was realized thanks to the joint efforts of NMH, RHM – Shumen and AMME – Radnevo.